

E

mo

A'u

'O le Tausiga o lo Tatou Saogalēmū

mo 'Ā'oga 'Āmata

Nofoaga o A'oa'oga

'O se Tusitusiga mo Matua,

Tausi'āiga ma 'Āiga

“ 'Ua 'ou fiafia tele e fa'alogo i le polokalame talu ona 'āmata, 'aemaise lava le sau o la'u tama i le fale ma tala e ta'u mai ai ma talanoa ai i taimi 'uma. E 'ese le fiafia o la'u tama e talanoa e uiga i le polokalame. E na te pese ai fo'i pei lava o se pese.” *Mātua*

'O a ni mea e faia e mātua,
tausi'āiga ma 'āiga
'ina 'ia maua e fānau le
saogalēmū?

Saunia se si'omaga faale'āiga e iai lagona māfana ma le fetausia'i.

Fesoasoani 'ina 'ia iai i tamaiti ni faalogona lelei mo i latou lava, ma po'o ai i latou.

Alofa i lau tama i taimi 'uma, tusa lava po'o le ā – ta'u so'o i ai 'e te alofa 'iā te ia.

Fa'alogologo ma le toto'a i mea 'olo'o talanoa mai ai lau fānau, aemaise lava pe'ā latou talanoa mai 'iā te 'oe i se tagata po'o se mea fo'i o fa'apopoleina ai lona māfafau. Ia e faia se mea e fesoasoani atu ai.

Fesili i lau fānau e ta'u mai po'o ai ma 'o ā fo'i ni mea o fa'apopoleiga ai i latou po'o fefefe ai, ma ia e talitonu i mea o latou fai mai ai.

'Āfai e tapa mai lau fānau mo se fesoasoani, 'ia mautinoa lou faia o se mea e fa'atatau 'i ai.

'Ia 'e iai fa'atasi pe a a'oa'oina le polokalame, o le *Tausiga o lo Tatou Saogalēmū* i a 'outou nofoaga o 'ā'oga 'āmata.

Talanoa i le tausia o le saogalēmū pe'ā 'āmata ona fa'aaogā e tamaiti le Initaneti po'o telefoni feavea'i. E aofia ai le taofia o le tuuina atu o fa'amatalaga fa'apitoa i tagata e aunoa ma sau fa'atagaga.

Ta'u i lau fānau fe'au mo le saogalēmū, e tutusa ma a'oa'oga 'olo'o tu'uina atu e tagata mātutua fa'atasi ai ma le tausiga e le nofoaga o 'ā'oga 'āmata.

Fausia ni ta'iala mo le saogalēmū mo lou 'āiga.

Fa'alaeiau tamaiti e ta'u mai ni mea fa'ananā sa talosagaina ai i latou e nisi tagata e 'aua le ta'ua.

'Ia manatua 'o tamaiti e tele ina fa'aleagaina e tagata latou te iloa, 'e lē 'o ni tagata 'ese.

E tāua tele a tatou fānau. E iā i tatou uma lava se matāfaioi o le faamautinoa o loo fiafia ma saogalēmū i latou, 'ina 'ia mafai ona ua'i lelei atu o latou mafaufau i le tuputupu a'e ma le a'oa 'oina o mea, 'ia lelei lo latou vā feagai ai ma isi tagata ma le 'ausia o lo latou ola atina'e sili.

Mo nisi fa'amatalaga e uiga i le *Tausiga o lo Tatou Saogalēmū* fa'afeso'ota'i la 'outou nofoaga mo 'ā'oga 'āmata po'o le:

Manager: Youth Education Service

Telefoni : 04 4707107

Imeli: owen.sanders@police.govt.nz

Va'ai i le www.netsafe.org.nz mo fa'amatalaga e uiga i le cybersafety.

‘O le ā le *Tausiga o lo Tatou Saogalēmū* (Keeping Ourselves Safe - KOS)?

‘O le KOS ‘o se polokalame mo le saogalēmū o le tagata lava ia e a’oa’oina ai tamaiti i tōmai e fesoasoani ia i latou i le tausiga o le saogalēmū, mai le faaleagaina o o latou faalogona, sauāina o latou tino, le sauāina i faiga’āiga matagā, fa’apea le tuulafoa’ia. I le vāega o ‘ā’oga ‘āmata, ‘o tagata mātutua ‘olo’o ‘avatua a’oa’oga ma le tausiga, o mātua, o tausi’āiga ma ‘āiga, ‘o la latou matāfaioi sili ona tāua ‘o le tausia o le saogalēmū o le fānau. ‘O le **E mo A’u (All About Me)** ‘o le igoa ‘ua fa’aigoa ai le vāega o le polokalame a ‘ā’oga ‘āmata.

‘O le ā se mea ‘ole’ā faia e la’u tama i le *Tausiga o lo Tatou Saogalēmū*?

‘O le *Tausiga o lo Tatou Saogalēmū* e feso’ota’i ma le Ta’iala o ‘Ā’oga ‘Āmata (Te Whāriki – Early Childhood Curriculum), e fa’apito i le Alafua o le Well-being, Belonging ma le Contribution. ‘Olo’o ‘ua vaevae le polokalame **E mo A’u** – i ni vāega e taula’i i ai se fitu. ‘Ua iai i nei vāega ta’itasi ni manatu o mea tutupu e a’oa’oina mai ai (Learning Experiences).

‘Vāega e Taula’i i Ai:

- 1** E mo A’u
- 2** ‘O Lo’u Tino
- 3** ‘O Lo’u ‘Āiga
- 4** O O’u Faalogona?
- 5** ‘Ia Fai Atu ‘Leai’
- 6** O Mealilo e Fa’ananā
- 7** Sa’ilia o se Fesoasoani

E iai le tiute mo mātua, tausī'āiga, ma, 'a talafeagai, o 'āiga, i Vāega e Taula'i i Ai. 'O tagata mātutua 'olo'o faia a'oa'oga ma le tausiga i nofoaga autū, o le a latou fautua atu ia te 'oe i le 'auala e te 'auai mai ai. 'O le isi itū o loo iai ni fe'au tāua ma ni mea e mafai ona 'e faia i le 'āiga e fesoasoani i le tausiga saogalēmū o tamaiti.

Vāega e Taula'i i Ai 1: E mo A'u;

Fe'au Autū: E faapitoa pe tāua tamaiti uma

'O mea e fai ma tautala ai:

- 'Avatu i lau fānau ni 'upu fa'amālosi'au, tala fa'avi'ivi'i e moni, ta'u 'i ai ni mea sa fa'afiafiaina tele ai 'oe.
- Ta'u i tamaiti ni mea lelei sa latou faia.
- Fa'amālosi'au ma lagolago lau fānau 'ina 'ia taumafai ona faia ni mea fou.
- Fesoasoani i lau fānau 'ina 'ia latou maua le loto tele.
- Ia opo ma fusi so'o lau fānau ma ta'u 'i ai lou alofa.
- Pu'e ni ata o lau fānau ma talanoa e uiga i vāega 'ese'ese o lo latou tuputupu a'e.
- Fesoasoani i lau fanau e faia ni filifiliga e faigofie ma saogalemū.

Vāega e Taula'i i Ai 2: O Lo'u Tino

Fe'au Autū: 'Ia fa'aaloalo tagata mātutua i le āiā tataua a tamaiti e pūlea ai o latou lava tino.

'O mea e fai ma tautala ai

- 'Ia a'oa'o tamaiti 'ina 'ia latou iloa ma fa'aaogā 'upu sa'o mo vāega 'uma o le tino, e aofia ai itūtinosā. 'O lona uiga 'o le mafai e tamaiti ona talanoa e uiga i o latou tino i ni 'auala e mafai ai e isi tagata ona mālmalama ai, mo se fa'ata'ita'iga pe'ā alu e va'ai le fōma'i.
- Fai ni ta'alogā, usuina pese e fai taga, e fa'amalosia ai tamaiti i le fa'aaogāina o o latou tino i 'auala 'ese'ese, e pei 'o le tafue, tamo'e, patipati, punapuna, oso, ma osooso faata'amilomilo.

- 'Ia tatou taliaina, 'o tino o tamaiti o latou lava e ona ma e tataui i isi tagata ona latou fa'aaloalo i ai.
- Fesoasoani i lau tama ia fa'ateleina lona tiute 'o le va'aia o ia lava, mo se fa'ata'ita'iga i le tā'ele, 'ai, ma le fa'amagoina o o latou itūtinosā pe'ā 'uma ona tā'ele.
- Talanoa ma lau fānau i le 'ese'esega o fōliga o tagata ta'ito'atasi. Mo se fa'ata'ita'iga e 'ese'ese 'uma o tatou tino, le lāpopo'a, lāiti, 'umi ma le mamafa, ma o tatou laulu ma le lanu o pa'u e iai lona 'ese'esega.

Vāega e Taula'i i Ai 3: 'O Lo'u 'Āiga,

Fe'au Autū: E tataui ona iloa e tamaiti o latou aiga

'O mea e fai ma tautala ai:

- Fesoasoani i lau fānau ia iloa o latou igoa 'ātoa, tuatusi ma le numera o le telefoni.
- Matamata fa'atasi i ata o tagata o le 'āiga.
- 'O nisi taimi ia sāvavali ma lau tama i le nofoaga o le 'ā'oga 'āmata 'ae tu'u le ta'avale, ma lua talatalanoa i mea o lua pasi atu ai.
- Talanoa i itū'ā'iga fale 'ese'ese 'olo'o lua pasi atu ai.
- Ta'u i lau fānau 'ia 'aia ne'i tu'uina atu fa'amatalaga e uiga 'iā te ia i luga o le telefoni po'o le 'Initaneti.

Vāega e Taula'i i Ai 4: O O'u Faalogona

Fe'au Autū: Fa'alogona ma ua'i atu i lagona o tamaiti.

'O mea e fai ma tautala ai

- Ta'u i lau fānau pe'ā e lagona le fiafia, fa'anoanoa, ita ma fefe, ma fa'amatala pē 'aiseā 'ua e lagona ai fa'apea.
- Fa'amālosi'au i lau fānau e ta'u mai ia te oe pe a latou lagona le fiafia, fa'anoanoa, ita pē fefe, ma ta'u mai pē 'aiseā. Fesili pē 'aiseā latou te lagona ai fa'apea.

- Va'ai ni fa'ailoilo e iloa ai po'o fa'anoanoa lau tama, fefe ma popole ma fesili e uiga i nei mea.
- Talanoa ma lau tama e uiga i le talitonuina ma tagata e mafai ona talitonu i ai.
- A'oa'o lau tama a iai se mea e tupu latou te ono lagona ai le loto popole pē fefe pe'ā fa'aaogā le telefoni po'o le 'Initaneti, e tatau ona alu 'ese mai le telefoni po'o le komepiuta ma ta'u vave i se tagata matua.

Vāega e Taula'i i Ai 5: 'Ia Fai Atu 'leai'

Fe'au Autū: E iai le āiā tatau o tamaiti e fai atu ai leai i se tagata e pa'i pe tagotago mai, ni amioga po'o 'upu e fa'apopoleina ai i latou.

'O mea e fai ma tautala ai

- Fesili i lau fānau pē mānana'o e opo ma fusi i latou.
- Talanoa i lau fānau i itū'ā'iga pa'i e mānana'o ai, pa'i e lē mānana'o ai, e pei 'o le kiki po'o le 'i'ini, ma le pa'i atu e ono lē mautonu ai. Pei 'o le pa'i mai a se tagata latou te lē talitonuina po'o se pa'i mai i ni āmioga matagā.
- Ia mautinoa e lau fānau lou mana'o e iloa pe 'āfai na pa'i atu se isi i se 'auala e lē fiafia ai pe 'ua lagona ai le lē mautonu.
- Fa'aaloalo i le āiā tatau a lau fānau e fai mai ai e leai i se mea e lagona ai le lē saogalēmū pē le to'amālie. Mo se fa'ata'ita'iga 'o se kisi po'o se opo mai se tasi o le 'āiga po'o se uō e ono lē popole i ai isi tamaiti, 'ae lē taliaina e nisi.
- 'Ia 'e fa'amāsani ma lau fānau i le faia o le 'upu 'leai' i se leotele ma le maumaua'i.
- 'Ia faamautinoa, o oe po'o se tagata matua e talitonuina e lau tama, e iai fa'atasi ma lau tama pe'ā va'ai e se foma'i po o se tagata o le 'ōfisa o le soifua mālōlōina.
- Fa'aaogā fesili nei e talanoa ai ma lau fānau, e pei 'o le E fa'apēfea pe 'āfai e tu'i 'oe e se isi tamaiti o le 'ā'oga 'āmata? E fa'apēfea pe 'āfai e opo 'oe e *auntie* i se auala 'e te lē fiafia i ai?
- 'Ia 'e mautinoa le 'aua ne'i fa'apipi'ia ni igoa o lau fānau i le vaega o o latou lavalava po'o 'ato ā'oga e mafai ai ona iloa mai e isi. E mafai ona fa'asee e se

tagata lau tama i le fa'aaogāina o lona igoa pē faafoliga mai e latou te iloaina i latou.

Vāega e Taula'i i Ai 6: O Mealilo e Faananā

Fe'au Autū: E tatau i tagata mātutua ona fa'alogo ma ua'i atu pe'ā fa'amatala e tamaiti ni mealilo e lē lelei.

'O mea e fai ma tautala ai

- Talanoa i lau fānau i mealilo e lelei (ni mea mananaia e ofo pe faate'ia ai) ma mealilo e lē lelei.
- Fai i lau fānau e ta'u vave mai ia te oe pe a fai atu se tasi e 'aua ne'i ta'uina i se isi se mealilo e lē lelei.
- Vi'ivi'i lau fānau pe a latou ta'u mai ia te oe se mealilo e lē lelei.
- 'Ia mautinoa e na'o mealilo e lelei e mafai ona teu e lou 'āiga.

Vāega e Taula'i i Ai 7: Sa'ilia o se Fesoasoani

Fe'au Autū: E tatau i tagata mātutua ona fa'alogo i ni talosaga mai mo se fesoasoani, po'o ni fa'ailoilo e iloa ai 'olo'o mana'omia e se tamaitiiti se fesoasoani, ma fai 'i ai se fa'atatau.

'O mea e fai ma tautala ai

- Ta'u i lau fānau 'e te mana'o e ta'u mai 'iā te 'oe pē iai se lagona fefe po'o le popole i se mea.
- Va'ava'ai i ni fa'ailoilo, e pei 'o le tagi po'o le popolevale, po'o 'upu e fa'ailoa mai ai e iai le mana'omia e lau tama o se fesoasoani. O se fa'ata'ita'iga, e ono faapea mai lau tama: 'Ou te lē toe fia alu e tafao i le fale o Sara' po o 'Ou te lē fiafia i taaloga a *Uncle*'.
- Ia tele ni fa'ata'ita'iga e fai ma lau fanau, i le auala e latou te tūpā ai se fesoasoani mai se tasi .
- 'Ia 'e talitonu i 'tamaiti pe 'āfai latou te lipotia mai ni aga lē tatau o amioga matagā 'iā te 'oe, fai i ai 'ua 'e fiafia ina 'ua latou ta'u mai, fai i ai e lē 'o latou e pogai ai ma fai i ai se fesoasoani.

- Talosaga atu 'ina 'ia 'e faitau i Tu'utu'uga o le Va'ava'ia o Tamaiti (Child Protection Policy) i la 'outou nofoaga o 'ā'oga 'āmata.
- 'A iai se mea o i le telefoni feavea'i po'o le 'Initaneti 'ua āfāina ai fa'alogona o lau tama, ia fa'amautinoa i ā i latou e lē 'o latou le pogai ma 'ua 'e fiafia tele 'ua latou ta'u mai ia te oe.
- 'Āfai 'ua iai se mea 'e te popole ai, 'ia mautinoa lou talatalanoa ai ma se tasi. 'A lē 'o le Tama'ita'i Tausima'i o le Plunket, 'o se fōma'i, 'o se tagata matua o ia 'avatua a'oa'oga ma le tausiga i le nofoaga autū, ma - 'o nisi taimi - 'o se uō po'o tagata o le 'āiga.